

Zenon Krzanowski

RZADKIE PTAKI OBSERWOWANE W DOLINIE WISŁY W OKOLICACH BRZESZCZ
(WOJ. KATOWICKIE)

Rare birds observed at the Wisła valley near Brzeszcze (Katowice district)

Od wielu lat prowadzę obserwacje nad ptakami okolic miasta Brzeszcze (woj. katowickie). W ostatnim okresie ich intensywność znacznie wzrosła, co zaowocowało szeregiem stwierdzeń mniej lub bardziej rzadkich gatunków ptaków. W niniejszej pracy omawiam 25 gatunków, które stwierdziłem w latach 80-tych. Większość obserwacji pochodzi ze zbiornika retencyjnego w Brzeszczach oraz przylegającego do niego wylewiska ścieków. Pozostałych obserwacji dokonałem na stawach położonych wzdłuż Wisły. Są to następujące kompleksy: Harmęże (gm. Oświęcim), Nazieleńce w Brzeszczach, Zawadka (gm. Miedźna) i Jwiszowice (gm. Brzeszcze).

Przegląd gatunków

Egretta garzetta - czapla nadobna. W dniach 26-27 VIII 89 jeden osobnik przebywał na stawach w Harmężach (KF 2810/89).

Egretta alba - czapla biała. W okresie 21-30 VIII 87 na stawach Nazieleńce obserwowałem od jednej do czterech czapli białych.

Ardeola ralloides - czapla modronosa. 6 VI 89 wraz z A. Luzarowskim widziałem dorosłą czaplę modronosą na stawach Nazieleńce (KF 2846/89). W tym samym roku (20 i 27 V) gatunek ten był także obserwowany na odległym o 20 km Zbiorniku Goczałkowickim (Dyrcz i in., w druku).

Ardea purpurea - czapla purpurowa. 28 V 88 - 1 ptak na stawach Nazieleńce.

Falco naumanni - pustuleczka. 9 VI 89 nad nadwiślańskimi łąkami k. Brzeszcz widziałem dorosłego samca pustuleczki (KF 2848/89). Osobnika tego mogłem porównać z przebywającą w pobliżu parą pustulek (*F. tinnunculus*). Był on wyraźnie mniejszy od samicy i nieco tylko, ale dostrzegalnie mniejszy i smuklejszy od samca pustułki. Głowę miał szaropopielatą, podgardle

białe, a na policzku brak było jakiegokolwiek rysunku "wąsa". Płaszcz, barkówki oraz małe pokrywy skrzydłowe były rdzawobrązowe, bez ciemnych plamek, które były wyraźnie widoczne u pustułki. Pierś, brzuch i nogawice miały odcień cynamonowy, a pokrywy podogonowe były białe. Na piersi występowało zaledwie kilka słabo widocznych plamek. Lotki I-rzędu i zewnętrzne lotki II-rzędu były czarniawe, podczas gdy lotki III-rzędu i duże pokrywy skrzydłowe były szaropopielate tworząc na rozłożonym skrzydle jasny pas kontrastujący z lotkami i pozostałymi pokrywami skrzydłowymi. Spód skrzydeł był białawy i jedynie zewnętrzne końce lotek I-rzędu były czarniawe. Nadogonie było jasnopopielate, ogon szaropopielaty z czarnym paskiem końcowym. Był on krótszy niż u pustułki, nie rozszerzony na końcu, a środkowe sterówki były nieco dłuższe od pozostałych. Dziób i woskówka były jasne, oko ciemne, a nogi jasnożółte. Podczas obserwacji ptak siedział na czubku uschniętego drzewa (ok. 50 m od obserwatora), a w wyniku agresywnego zachowania się samca pustułki odleciał, odzywając się ostrym "tri, tri, tri".

Jest to pierwsza obserwacja pustułowca na Śląsku. W Polsce po r. 1970 obserwowano ten gatunek tylko raz 8 V 85 widziano dorosłego samca k. Jastarni (Skakuj 1987).

Falco vespertinus - kobczyk. 12 V 88 wraz z A. Luzarowskim widziałem dorosłą samicę w rejonie stawów Nazielenie (KF 2494/88).

Himantopus himantopus - szcudłak. 4 IV 86 stadko pięciu szcudłaków przebywało na wylewisku ścieków w Brzeszczach (KF 2116/87). Jest to druga po r. 1945 obserwacja tego gatunku na Śląsku i jednocześnie najwcześniejsza obserwacja w Polsce (Tomiałojć 1990, Dyrzc i in., w druku).

Recurvirostra avocetta - szablodziób. 19 V 88 dwa osobniki tego gatunku obserwowałem na zbiorniku retencyjnym w Brzeszczach.

Glaucolanius pratincola - żwirowiec łąkowy. 25 IV 89 widziałem dorosłego żwirowca łąkowego na stawach Nazielenie (KF 2776/89). Ptaka obserwowałem tylko w locie. Wielkością był zbliżony do rybitwy czarnej (*Chlidonias niger*), z którą mogłem go bezpośrednio porównać. Ubarwienie głowy, wierzchu ciała i skrzydeł było prawie jednolite, brązowooliwkowe, tylko lotki I-rzędu były

ciemniejsze. Kuper był biały i kontrastował z czarnym, rozwidlonym jak u rybitwy zwyczajnej (*Sterna hirundo*) ogonem. Kąt dzioba wydawał się czerwony, podbródek i podgardle żółtawe, obrzeżone czarnym wąskim paskiem rozpoczynającym się od oka. Pierś była raczej szarawa, jaśniejsza od wierzchu ciała oraz jaśniejsza stopniowo w stronę brzucha. Brzuch i podbrzusze białe. Ubarwienie spodu skrzydeł było następujące: pokrywy podskrzydłowe rdzawe, lotki I i II rzędu brązowe, przy czym końce lotek drugorzędowych były białe. Dziób bardzo krótki, słabo widoczny; oko ciemne, a nogi czarne i wyraźnie dłuższe niż u rybitwy. Ptak odzywał się krótkim "kir, kit tir".

Jest to drugie stwierdzenie żwirowca łąkowego na Śląsku. Poprzednio został on stwierdzony w końcu XVIII wieku, kiedy to pod Sycowem zdobyto dorosłego ptaka (Dyrcz i in., w druku).

Glareola nordmanni - żwirowiec stepowy. 30 VI 89 na stawach k. Jawiszowic ponownie obserwowałem żwirowca, którego oznaczyłem jako żwirowca stepowego (KF 2849/89). Ptak siedział na piaszczystym dnie spuszczonego stawu. Sylwetką przypominał rybitwę (ostro zakończone skrzydła; dość długi, wyraźnie rozwidlony ogon), ale od przebywającej w pobliżu rybitwy zwyczajnej (*Sterna hirundo*) był mniejszy. Głowa i wierzch ciała były ciemnobrązowe z oliwkowym odcieniem. Kuper był biały, silnie kontrastujący z wierzchem ciała i ciemnym ogonem. Skrajne sterówki białe. Podgardle było żółtawokremowe, obrzeżone wąską, czarną obrozą zaczynającą się od oczu. Pierś szarooliwkobrązowa, jaśniejsza w dolnej części. Brzuch i podbrzusze białawe. Lotki I-rzędu zarówno z wierzchu, jak i od spodu były ciemnobrunatne, a lotki II-rzędu widziane od spodu wydawały się nieco jaśniejsze niż lotki pierwszorzędowe. Nie zauważyłem, aby miały one białe zakończenia, które były obecne u poprzedniego gatunku. Pokrywy podskrzydłowe były czarne i z większej odległości zlewały się z lotkami. Dziób był krótki, szarawy z czerwonymi zajadami. Oko ciemne, nogi czarniawe. Ptak zrywając się do lotu odzywał się głośnym, dwusylabowym "tir-li" lub "kir-li".

Żwirowiec stepowy nie był dotychczas obserwowany na Śląsku. Jest to czwarte stwierdzenie tego gatunku w Polsce (Tomiałojć 1990).

Calidris melanotos - biegus arktyczny. We wrześniu 1989

kilkakrotnie obserwowałem biegusa arktycznego na zbiorniku re-
tencyjnym w Brzeszczach. 10 IX widziałem jednego osobnika, w
dniach 11-13 IX przebywały tam dwa ptaki, a 16-20 IX - jeden
ptak (KF 2812/89).

Jest to siódma obserwacja biegusa arktycznego na Śląsku, a
wszystkie poprzednie stwierdzenia dotyczyły pojedynczych osob-
ników (Dyrcz i in., w druku).

Tringa stagnatilis - brodziec pławny. W dniach 20-24 VII 89
obserwowałem jednego brodzca pławnego na wylewisku ścieków w
Brzeszczach (KF 2808/89).

Xenus cinereus - terekia. Jeden osobnik tego gatunku przeby-
wał na zbiorniku w Brzeszczach w dniach 7-8 VI 89 (KF 2847/89).

Jest to trzecie stwierdzenie terekii na Śląsku oraz trzecia
obserwacja tego gatunku w Polsce (Tomiałojć 1990, Dyrcz i in.,
w druku).

Larus ichthyaetus - mewa orlica. Gatunek ten stwierdziłem
dwukrotnie. Pierwszej obserwacji dokonałem 19 VI 88 i dotyczy-
ła ona ptaka w drugiej szacie wiosennej (Krzanowski 1989). Po-
nownie mewę orlicę widziałem 4 V 89. Był to dorosły osobnik w
szacie godowej. Przebywał on w stadzie 16 mew srebrzystych
(Larus argentatus), od których był większy i różnił się nieco
innymi proporcjami ciała (dłuższe nogi i skrzydła, mocniejszy
dziób, długie i płaskie czoło). Na głowie czarny kaptur jak u
mewy czarnogłowej (Larus melanocephalus); nad i pod okiem białe
plamki w kształcie sierpów. Płaszcz popielaty, barkówki z bar-
dzo wąskimi białawymi obrzeżeniami. Pokrywy skrzydłowe i wew-
nętrzne lotki I-rzędu jasnopopielate, jaśniejsze od płaszcza.
Zewnętrzne lotki I-rzędu białe z czarną, sierpowatą plamą na
szczyście skrzydła i białymi plamkami na końcach. Lotki II-rzę-
du, kuper, ogon i spód ciała białe. Dziób żółtawy z wyraźnym
czarnym paskiem przykońcowym i bladoczerwonym zakończeniem, no-
gi ciemnożółte. Głos odmienny od głosu mewy srebrzystej brzmią-
cy jak "kro" lub "krak".

Jest to trzecia i czwarta obserwacje tej mewy w Polsce i na
Śląsku (Tomiałojć 1990, Dyrcz i in., w druku).

Larus melanocephalus - mewa czarnogłowa. Jednego osobnika w
szacie godowej widziałem na zbiorniku w Brzeszczach 24 VII 88
(KF 2528/88).

Larus sabini - mewa obrożna. Na tym samym zbiorniku 5 IX 89 obserwowałem dwie młode mewy obrożne (KF 2811/89). Ptaki przebywały w towarzystwie młodych mew małych (Larus minutus) i śmieszek (Larus ridibundus) co ułatwiło oznaczenie gatunku.

Jest to piąta obserwacja mewy obrożnej na Śląsku (Dyrcz i in., w druku).

Larus marinus - mewa siodłata. 15 IV 89 na zbiorniku w Brzeszczach w stadzie 11 mew srebrzystych, przebywał jeden osobnik mewy siodłatej w szacie pierwszorocznej.

Chlidonias hybridus - rybitwa białowąsa. Trzy obserwacje: 12 V 89 na stawach Naziełce widziałem dwa dorosłe osobniki, a 18 V 89 - 6 ad. i 19 V 89 - 2 ad. przebywały na stawach w Zawadce (KF 2773/89 i 2774/89).

Dendrocopus syriacus - dzięcioł białoszyi. Samca tego gatunku obserwowałem 16 VI 89 na cmentarzu w Brzeszczach (KF 2850/89).

Anthus cervinus - świergotek rdzawogardlisty. 10 X 89 na zbiorniku w Brzeszczach widziałem jednego ptaka.

Cettia cetti - wierzbówka. 17 V 88 na terenie stawów Naziełce obserwowałem śpiewającego samca wierzbówki (KF 2464/88). Jest to pierwsza obserwacja tego gatunku w Polsce. Szczegóły tej obserwacji podane są w oddzielnej publikacji (Krzanowski, w druku).

Parus cyanus - sikora lazurowa. 30 XII 81 obserwowałem wraz A. Luzarowskim dorosłą sikorę lazurową w zadrzewieniu nad Wisłą k. Brzeszcz (KF 2098/87).

Loxia pytyopsittacus - krzyżodziób sosnowy. 7 IV 87 w małym lesie mieszanym k. Brzeszcz widziałem parę krzyżodziobów sosnowych żerującą na jednej z sosen (KF 2270/88). Upierzenie samca było ogólnie koloru jasnoczerwonego. Ogon i skrzydła były ciemniejsze, jasnobrązowe, kuper prawie czysto czerwony. Głowa, grzbiet i brzuch szarokreskowany. Upierzenie samicy było szarozielonawe. Obserwując ptaki z niewielkiej odległości (10-15 m) zauważyłem, że dziób u obu osobników był skrzyżowany i potężny, szczególnie mocny u nasady. Stanowił on jakby przedłużenie głowy, bez wyraźnego zaznaczenia kąta między czołem a górną krawędzią dzioba, co tworzyło charakterystyczny "papuzi" profil.

Jest to czwarta w XX w., a druga po r. 1945 obserwacja krzyżodzioba sosnowego na Śląsku.

Calcarius lapponicus - poławierka szponiasta. 24 X 87 na zbiorniku k. Brzeszcz widziałem jednego osobnika, w upierzeniu samicy. (KF 2463/88).

Podziękowanie

Jestem zobowiązany Panu Andrzejowi Czapulakowi za cenne wskazówki i pomoc w trakcie pisania tej pracy.

Literatura

- Dyrzc A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J., w druku. Ptaki Śląska - monografia faunistyczna.
- Krzanowski Z. 1989. Materiały do awifauny Śląska. Mewa orlica - Larus ichthyaetus. Ptaki Śląska 7: 130-131.
- Krzanowski Z., w druku. Pierwsze stwierdzenie wierzbowki Cettia cetti w Polsce. Not. Orn.
- Skakuj M. 1987. Pustułeczka (Falco naumanni) na Półwyspie Hel skim. Not. Orn. 28: 94-95.
- Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski - rozmieszczenie i liczebność. Warszawa.

Summary

The paper presents observations of rare birds in the upper Wisła valley near Brzeszcze (Katowice region). Records accepted by Faunistic Commission marked with asterisk.

★ Little Egret - Egretta garzetta. One bird at fish-ponds near Harmęże on 26th - 27th August 1989.

Great White Egret - Egretta alba. Up to four birds between 21th and 30th August 1987 near Nazielenie.

★ Squacco Heron - Ardeola ralloides. One adult bird near Nazielenie on 6th June 1989.

Purple Heron - Ardea purpurea. One bird near Nazielenie on 28th May 1988.

★ Lesser Kestrel - Falco naumanni. One adult male near Brzeszcze on 9th June 1989. First record of this species in Silesia.

★ Red-footed Falcon - Falco vespertinus. One adult female near Nazielenie on 12th May 1988.

★ Black-winged Stilt - Himantopus himantopus. Second record in Silesia after 1945: five birds near Brzeszcze on 4th April 1986.

Avocet - Recurvirostra avocetta. Two birds near Brzeszcze on 19th May 1988.

★ Collared Pratincole - Glareola pratincola. Second record in Silesia and sixth one in Poland: one adult bird near Nazieleńce on 25th April 1989.

★ Black-winged Pratincole - Glareola nordmanni. First record in Silesia and fourth one in Poland: one adult bird near Jawiszowice on 30th June 1989.

★ Pectoral Sandpiper - Calidris melanotos. One bird on 10th and 16th - 20th September, and two birds on 11th - 13th September 1989 near Brzeszcze.

★ Marsh Sandpiper - Tringa stagnatilis. One bird near Brzeszcze on 20th - 24th July 1989.

★ Terek Sandpiper - Xenus cinereus. Third record in Silesia and first spring one in Poland: one bird near Brzeszcze on 7th - 8th June 1989.

★ Great Black-headed Gull - Larus ichthyaetus. Third and fourth record in Silesia and Poland: one bird in second spring plumage on 19th June 1988 and one adult bird on 4th May 1989 near Brzeszcze.

★ Mediterranean Gull - Larus melanocephalus. One adult bird near Brzeszcze on 24th June 1988.

★ Sabine's Gull - Larus sabini. Fifth record in Silesia: two young birds near Brzeszcze on 5th September 1989.

Great Black-backed Gull - Larus marinus. One bird in first year plumage near Brzeszcze on 15th April 1989.

★ Whiskered Tern - Chlidonias hybridus. Two adult birds on 12th May 1989 near Nazieleńce, six adult birds on 18th May and two adult birds on 19th May 1989 near Zawadka.

★ Syrian Woodpecker - Dendrocopos syriacus. Adult male near Brzeszcze on 16th June 1989.

Red-throated Pipit - Anthus cervinus. One bird near Brzeszcze on 10th October 1989.

★ Cetti's Warbler - Cettia cetti. First record to Poland: one singing male near Nazieleńce on 17th May 1988.

★ Azure Tit - Parus cyanus. One adult bird near Brzeszcze on 30th December 1981.

★ Parrot Crossbill - Loxia pytyopsittacus. One pair near Brzeszcze on 7th April 1987. Fourth records to Silesia in 20th century.

★ Lapland Bunting - Calcarius lapponicus. One bird in female's plumage near Brzeszcze on 24th October 1987.

Zenon Krzanowski, ul. Lenina 46/16, 32-620 Brzeszcze, Poland

